

NOTES MORFOSINTÀCTIQUES SOBRE LA POESIA DE JERONI PAU

Mariàngela Vilallonga

En un altre lloc¹ vaig tenir oportunitat d'escriure sobre les característiques de la llengua poètica de l'autor barceloní Jeroni Pau, màxim representant de la literatura humanística en llatí de la segona meitat del segle XV en el nostre país.

Per tal de completar aquelles notícies referents al vocabulari emprat pel *cubicularius*² de Roderic de Borja en la seva obra en vers, voldria ara fer una anàlisi dels seus poemes des d'un punt de vista morfològic i també sintàctic; és a dir, un estudi succint dels usos i pocs abusos de Pau en matèria gramatical.

En la flexió dels mots grecs Pau segueix el model de declinació àtica, però servint-se indiferentment de les diverses formes d'un mateix cas; així, per exemple, trobem un acusatiu en «-m», com *chelim* (XXI, 40), al costat d'un amb «-n», com *Bathin* (XXI, 42), i pertanyent tots dos a la mateixa declinació, tot i que *Bathin* en realitat s'enuncia *Battis*, -idis, però aquí sembla que Pau ha procedit per assimilació. A *Iopen* (X, 57) tornem a trobar un acusatiu en «-n». En una altra ocasió Pau fa servir un nom grec: *Philetas* (XXI, 41) amb la terminació «-es», quan certament l'autor grec el qual designa és *Philetas*; la confusió ara ve donada per l'existència d'un amic de Fedre

¹ Em refereixo a l'article «Característiques de la llengua poètica de Jeroni Pau» que vaig publicar a la revista *Faventia* 7/2, 1985, pp. 53-59. Així mateix, sobre les fonts de l'obra poètica de Pau, hom pot consultar M.A. VILALLONGA, «Marcial a l'obra de Jeroni Pau», *Los géneros literarios* (Actes del VII simposi d'estudis clàssics, 21-24 de març de 1983). Bellaterra 1985, pp. 199-206.

² Sobre els càrrecs de Pau a la cúria vaticana hom pot consultar W. HOFFMANN, *Forschungen zur geschichte der Kurialen Behörden. Von Schisma bis zur Reformation*, Roma 1914, p. 42, n. 4.

anomenat *Philetas*. També hi cap la possibilitat que no siguin confusions del mateix Pau, sinó del copista Carbonell. En parlar de l'esposa de Menelau, Pau l'esmenta no segons la declinació llatina, sinó grega: *Helene* (XX, 23); també succeeix el mateix amb el mot *Solyma* (X, 55), que fa femení.

Respecte a la morfologia haig d'assenyalar l'aparició d'un infinitiu no correcte, *frexisse* (XXII, 118). Pel context hem de pensar que es tracta de l'infinitiu del verb *frango*, tot i que hauria de ser *fregisse*. És molt possible que per analogia amb d'altres verbs Pau s'equivoqués i formés aquest infinitiu inexistent. Sempre podem pensar, també, que siguin errors no imputables a Pau, sinó al copista.

I és que Pau no comet errors morfològics greus en els seus poemes; en l'aspecte gramatical són acuradíssimes les seves composicions, tant com les seves disquisicions teòriques en prosa³.

Fa ús de doblats morfològics, com és ara *nihil / nil* (X, 13) i *ast* (davant de vocal) / *at* (XVI, 13), amb motius ornamentals i per qüestions mètriques. En general podem assegurar el seu domini de la llengua llatina.

D'altres particularitats morfològiques dels poemes de Pau serien: l'ús freqüentíssim de la forma alternativa de la tercera persona del plural del pretèrit perfet d'indicatiu amb la penúltima síl·laba llarga: *dixēre* (XXI, 29); *fecēre* (XXI, 39); *cecidēre* (X, 61; XX, 7); *docuēre* (XXII, 63); *doluēre* (XXII, 78); *caluēre* (XXII, 90); recordem que aquesta forma és tan freqüent a Virgili com la forma «-ērunt», amb la penúltima també llarga⁴.

Així mateix, és molt característic en Pau l'ús de formes sincopades: *trepidarunt* (II, 7); *extenuasset* (XXI, 48); *novit* (XXI, 56), especialment freqüent en formes verbals com les anteriors, però també en substantives: *pericla* (X, 35); *pericli* (XXII, 211); *maniplos* (XXII, 279)⁵.

Podem constatar també genitius plural en «-um» de la segona declinació, en comptes de la terminació normal en «-orum», per exemple:

³ El llibre amb la biografia i l'edició crítica de l'obra de Pau, tant en prosa com en vers, amb introducció, traducció i notes, ha estat publicat a Barcelona, 1986, amb el títol *Jeroni Pau. Obres*. Abans va ser presentat com a tesi doctoral per l'autora d'aquest article, l'any 1983 a la Universitat Autònoma de Barcelona.

⁴ Horaci en té alguns exemples. Recordem, però, que fou evitada sistemàticament pels prosistes d'època clàssica. Tant és així que Ciceró afirma a *Orator*, XLVII, 157: «Nec uero reprehenderim: "scripsere alii rem"; et "scripserunt" esse uerius sentio». Es referia a un vers d'Enni, *Annales*, 213-214 v².

⁵ Són molt freqüents aquestes sincopes a Virgili. A tall d'exemple podem recordar la forma «periculum» a *Aeneidos*, II, 709, i «periclis» a II, 751; VI, 83 i 693, entre d'altres.

semiurum (XXII, 186); *superum* (XXII, 224 i 240); *daemonicum* (XXII, 268)⁶.

Trobem alguns arcaïsmes de caràcter ornamental, com els següents: *queis* (XX, 18) per *quibus*; algunes formes del verb *sum*, com ara la perifrasi *lapsa forent* (XVIII, 6 i XX, 24), i també la forma arcaïca de l'infinitiu de present passiu: *perfundier* (XXII, 121) i *dominariet* (XXII, 306)⁷.

És freqüent, però no excessiu, l'ús de «simplex pro composito» i «compositum pro simplici», com en els exemples següents: *rumpere* (II, 4) per *abrumpere*; *retorqueat* (XXI, 33) per *torqueat*; *relegis* (IX, 1) per *legis*; *conscendere* (XXII, 224) per *scandere*; *euoluenda* (XXII, 243) per *uoluenda*; *disperdere* (XXII, 305) per *perdere*.

Sintàcticament parlant, sovint veiem canvis bruscos de subjecte, o millor dit de persona, com ara en el cas de l'epitafi dedicat a Carles de Viana, fet a imitació del de Virgili però amb un canvi de subjecte en el tercer vers, amb la qual cosa difereix així del model: «Pompelon hunc genuit, genitor rapit (...) Barcinon (...) tenes» (I, 3-4); o bé en aquest altre exemple: «Accipies (...) reducem (...) gaudebitque simul cum seniore senex» (IV, 15-16).

Entre les característiques sintàctiques de Pau podem parlar d'alguns verbs emprats amb acusatiu, quan en llatí clàssic són sempre, o quasi sempre, usats de manera intransitiva, per exemple *latere* (X, 26) emprat amb acusatiu en alguns exemples de Virgili, *Aen.* I, 130 i Ovidi, *Pont.* 4, 9, 126: «nil illum toto quod fit in orbe, latet»; exemple d'on possiblement Pau ha tret aquest ús.

En aquesta mateixa línia també el verb *accelerare* (XVI, 7) es fa servir en un dels poemes de Pau amb una construcció d'infinitiu, objecte directe, molt poc freqüent entre els autors clàssics.

Una construcció semblant és la formada pel verb *exultare* (XX, 5) més un infinitiu que té matis causal, i que òbviament hauria de ser substituït per una altra forma verbal regida per una conjunció causal, o canviar el verb principal, que no pot regir aquest infinitiu.

Un altre verb, *tendere* (X, 18), és utilitzat amb un tipus de construcció que no és l'adequat: amb un acusatiu de direcció sense preposició.

El verb *pudet* (XXI, 7), emprat quasi sempre com un impersonal amb un acusatiu de persona, que és la que suporta l'acció d'avergonyi-

⁶ Cal dir que Virgili no utilitza mai la forma completa «superorum», sinó que sempre hi apareix la sincopada. Pel que fa als exemples de «uir» i els seus compostos, són nombrosíssims; cf. *Aeneidos*, I, 87 i 101.

⁷ Aquesta forma, que no apareix mai en la prosa clàssica, Pau la pren dels poetes que la utilitzen com una afectació arcaïtzant. Compareu, per exemple, Virgili, *Aeneidos*, IX, 231: «admittier orant».

ment, i genitiu de cosa que causa l'acció, Pau l'usa sense cap d'aquestes característiques, sinó amb un infinitiu que substitueix l'acusatiu de cosa i un nominatiu-vocatiu referit a la persona que pateix la vergonya; omet així el genitiu de persona.

El mot *potens*, emprat sovint amb genitiu, apareix en un poema (II, 2) de Pau regint ablatiu, construcció més rara en poesia.

El que sí que podem assegurar, que és molt freqüent en els poemes de Pau, és l'ús de verbs auxiliars formant perifrasis o frases verbals. Entre els més emprats podem esmentar els següents:

possum: II, 3; III, 10; XI, 9 i 10; XX, 25, 31, 35, 38, 54;
XXI, 8, 45.

ualeo: XX, 33.

iuuat: XVI, 21; XX, 6.

solet: II, 4; XX, 50.

cogo: XXI, 35, 51.

parceo: XXI, 21.

licet: X, 27, 47; VIII, 6; XVI, 21; XX, 11; XXI, 9.

iubeo: XXI, 53.

Una perifrasi digna de ser assenyalada per la seva infreqüència en llatí clàssic és: «*missa fuisse reor*» (III, 2).

Fa servir tan aviat l'adjectiu *omnis* com *cunctus* (II, 7; X, 43; XX, 55; XXII, 59), i amb la mateixa significació.

Esporàdicament podem observar l'ús de temps i modes diversos en frases coordinades entre elles o juxtaposades, per exemple: XXI, 57-60:

Tunc uos Pyerides redimitaque turba *uenite*,
Tunc *cingant* nostrum laurea sarta caput,
Tunc *aderit* Phoebus, tunc tristia iura *ualebunt*
Et *dabitur* toto tunc Helycone frui.

Un fenomen força utilitzat per Pau és l'elisió d'un o més elements en una frase, ja sigui un verb, un subjecte, etc., per exemple: *est* és omès a I, 2; XVIII, 1 i 2; X, 13; XXII, 52 i 68; *me* és omès a XVI, 16; *facit* és elidit a XXI, 14-19; *lex* és elidit a XXI, 15; hi ha una elisió de conjunció completiva a VII, 2: «*mirum est crescant*». I en podria enumerar moltes d'altres que afeixugarien innecessàriament aquestes notes.

Podriem esmentar, ultra això, algunes «*constructiones ad sensum*», freqüents també en els autors clàssics. Per exemple de nombre: «*popularis turba sequantur/pontifices*» (XXII, 276), o bé de gènere: «*construis ingentes moenia, templa, domos*» (X, 10).

Pau emprà repetidament l'anàstrofe com a recurs sintàctic. En tenim quaranta-tres exemples. D'ells, tots els de preposició segueixen l'esquema: adjectiu/preposició/substantiu:

uera sub relligione	(XXII, 19)
uno de dogmate	(XXII, 25)
alia de parte	(XXII, 29)
domina in urbe	(XXII, 32)
docto ab ore	(XXII, 51)
Chaldaica de gente	(XXII, 64)
epota ab unda	(XXII, 65)
Siculum in aequor	(XXII, 76)
stabili in amore	(XXII, 101)
merita ad pallatia	(XXII, 119)
Tyberina ad littora	(XXII, 122)
totoque ex orbe	(XXII, 174)
falsa sub imagine	(XXII, 182)
Byrsea in arce	(XXII, 187)

Hom pot trobar més exemples d'aquest tipus a XXII, 209, 230, 231, 232, 244, 245, 259, 271, 285, 304, 311, 333, 373, 378; IV, 1; XVIII, 4; VIII, 1; XVI, 15; X, 9, 14, 15, 60.

Hi ha també casos d'anàstrofe de conjunció:

Moenia dum	(IV, 9)
Crescet ut	(XVII, 7)
Mors ubi	(II, 4)
Viuit et	(II, 10)
Ille et	(XVI, 11)
Verus et	(XX, 46)
Sunt et	(X, 34)

L'hipèrbaton és utilitzat per Pau, especialment en el poema èpic, ja que els díctics segueixen les normes clàssiques, com ja hem vist, i formen una unitat sintàctica i semàntica; en conseqüència l'hipèrbaton no és un recurs emprat en aquest tipus de versificació. En canvi és freqüent trobar-lo a l'himne panegíric de sant Agustí; ja des del començament del poema, el primer verb principal l'hem de buscar al cinquè vers; els quatre primers versos formen un seguit d'oracions que s'hi subordinen. No és aquest l'únic exemple, sinó que al llarg del poema hom pot adonar-se de l'ús freqüent que Pau fa d'aquest recurs. En ocasions allunya l'adjectiu del seu substantiu corresponent i els situa al final de dos versos consecutius; vegeu per exemple:

XXII, 10-11	.....ūnām
	.....pārtēm
XXII, 20-21	.....īmīs
	.....tērris

Amb aquests exemples n'hi ha prou per a donar una idea de la proliferació d'aquest recurs sintàctic en els poemes de Pau. No crec necessari exposar-ne més casos puntuals, perquè aquest tipus de figura no requereix precisament concrecions, sinó que s'ha de veure en el conjunt del poema.

Hi ha exemples de polisíndeton i asíndeton, excés o manca de conjuncions. Com a representatius he triat els següents:

XXII, 339	Nec Scytha nec Bessus nec Thrax nec Sarmata
XXII, 277	pontifices puerique simul matresque nurusque

Potser són més freqüents els exemples d'asíndeton com aquests:

VI, 7	implicat, inuoluit, notat hic, subdiuidit ille
I, 1	Pace erat Augustus, templis Numa, lege Lycurgus;
X, 1	Quis non miretur, stupeat, ueneretur, adoret
XX, 39	et ualeant tecum lachrymae, suspiria, quaestus
XX, 45	Accendat requies, constantia, gloria, uirtus
XXII, 288	Tympana, sambucaae, uocalia, cuncta resultent.

No he trobat exemples de tmesi, ni tampoc d'hysteron proteron, figura de pensament que es correspon amb la de dicció, anàstrofe.

Així i tot, crec que el ventall d'exemples ofert fins ara ens pot donar una idea prou clara de quina és la manera de fer de Pau a l'hora de construir els seus textos en vers. Al mateix temps, crec que una de les conclusions més evidents que es desprèn d'aquestes reflexions sobre l'estructura morfosintàctica de la poesia de Pau és el seu desig d'imitar els poetes clàssics a ulls clucs i amb un interès capaç de fer-li assimilar els més mínims detalls. Com a bon imitador dels clàssics, Pau se'ns presenta, a més, com un filòleg de cap a peus.